

ISSN 1818-5754

Науковий журнал
Тернопільського національного економічного університету

СВІТ ФІНАНСІВ

www.financeworld.com.ua

У НОМЕРІ:

ФІНАНСОВІ ПРОБЛЕМИ
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ

БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
І БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ
І ГЛОБАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

ВИПУСК 1 (54)

2018 рік

Тернопіль
ТНЕУ 2018

Світ фінансів

Випуск 1 (54)
2018 рік

Науковий журнал
Заснований у травні 2004 року
Виходить чотири рази на рік
Журнал входить до переліку фахових видань
у галузі економічних наук
(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 515 від 16 травня 2016 р.)
Затверджено рішенням Вченої ради ТНЕУ,
протокол № 2 від “7” лютого 2018 р.
Науковий журнал індексується в міжнародних
каталогах та наукометричних базах Index
Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Library
of Congress (Washington DC 20540 United
States) Online Catalog, Національна бібліотека
України імені В.І. Вернацького

Адреса редакції: 46009, м. Тернопіль,
вул. Львівська, 11 (кафедра фінансів)
Тел. (0352) 47-50-50*11-328
E-mail: tneu.svitfin@tneu.edu.ua
<http://www.financeworld.com.ua>

Передплатний індекс – 99827

Відповідальна за випуск Ольга Кириленко
Літературний редактор Наталія Гавришко
Комп'ютерна верстка Надії Демчук
Дизайн обкладинки Марії Одобецької

Усі права захищені. Передрук і переклади
дозволяються лише зі згоди автора та
редакції. Редакція не завжди поділяє
думку автора й не відповідає за фактичні
помилки, яких він припустився.

© Тернопільський національний
економічний університет, 2017

Підписано до друку 12.03.2018 р. Формат 70x100/16.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,4. Обл. вид. арк. 12,9.
Зам. № P006-01-18. Тираж 150 прим.
Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009

Головний редактор

КРИСОВАТИЙ Андрій Ігорович,
доктор економічних наук, професор

Заступники головного редактора

КИРИЛЕНКО Ольга Павлівна,
доктор економічних наук, професор

ДЕСЯТНЮК Оксана Миронівна,
доктор економічних наук, професор

КРАВЧУК Наталія Ярославівна,
доктор економічних наук, доцент

Редакційна колегія

Адамов Величко, доктор економічних наук, доцент

Адамик Б. П., кандидат економічних наук, доцент

Алексєенко Л. М., доктор економічних наук, професор

Андрущенко В. Л., доктор економічних наук, професор

Вноровскі Генрік, доктор габ., професор

Возьний К. З., кандидат економічних наук, доцент

Гончаренко В. В., доктор економічних наук, професор

Гуцал І. С., доктор економічних наук, професор

Дем'янишин В. Г., доктор економічних наук, професор

Дімітріос Ж. Маврідіс, доктор суспільних та еконо-
мічних наук, професор

Дзюблюк О. В., доктор економічних наук, професор

Іващук О. Т., кандидат економічних наук, доцент

Квасовський О. Р., кандидат економічних наук, доцент

Кізима Т. О., доктор економічних наук, професор

Кнейслер О. В., доктор економічних наук, професор

Козюк В. В., доктор економічних наук, професор

Лиса Н. С., кандидат філологічних наук, доцент

Луцишин О. О., кандидат економічних наук, доцент

Луців Б. Л., доктор економічних наук, професор

Лютій І. О., доктор економічних наук, професор

Федосов В.М., доктор економічних наук, професор

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467
від 23.04.2009 р.*

Віддруковано у видавничо-поліграфічному центрі
“Економічна думка ТНЕУ” вул. Бережанська, 2,
м. Тернопіль, 46004 тел. (0352) 47-58-72,
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Економічний розвиток зумовлює глибокі якісні зміни, і не лише економіки, а й суспільства. Зведення економічного розвитку до навряд чи чогось більшого за нагромадження капіталу і ефективніший розподіл ресурсів стало формулою увічнення економічної відсталості багатьох бідних країн.

*К. Джомо, заступник
Генерального секретаря ООН
із питань економічного розвитку*

ЗМІСТ

ФІНАНСОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Владислав ЗИМОВЕЦЬ, Катерина БАГАЦЬКА

Капіталізація реального сектору економіки України: тенденції та наслідки 7

Павло ПІРНИКОЗА

Роль фіскального інституційного середовища у детінізації економіки 22

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ

Оксана ЧЕБЕРЯКО, Марина КУЛІШ

Необхідність та результативність проведення фінансової децентралізації 35

Зоряна ЛОБОДИНА

Архітектоніка бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави 45

Ігор МИКИТЮК

Державний фінансовий контроль у бюджетній сфері 58

Віталій ПИСЬМЕННИЙ

Дотації у забезпеченні фінансового потенціалу територій 70

БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ І БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ

Олександр ДЗЮБЛЮК

Теоретичні аспекти визначення вартості грошей залежно від їх форм в обігу 82

Ігор ГУЦАЛ

Удосконалення взаємодії малих та середніх підприємств і банків
у кредитних взаємовідносинах 95

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Євгенія ВОЙНОВА

Ринок страхових послуг України і його позиціонування серед
провідних страхових ринків світу 104

Дарина БІЛА

Формування методики визначення системно важливих страхових компаній в Україні 117

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ І ГЛОБАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Микола ПАСІЧНИЙ

Податкова політика країн ОЕСР 127

Роман ЗВАРИЧ

Системні детермінанти нерівномірного економічного розвитку глобалізованого світу 139

Наші автори 150

УДК 336.15

Віталій ПИСЬМЕННИЙ

ДОТАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ

Проаналізовано сучасний стан і проблеми функціонування дотацій у доходах місцевих бюджетів України. Теоретично вони є ефективним методом бюджетного регулювання, який дає змогу вилучити фіксовану суму коштів із бюджету вищого рівня для збалансування бюджету нижчого рівня в разі перевищення видатків останнього над його доходами. Встановлено, що в Україні через корупцію в органах влади, політичний лобізм, невміле планування й управління фінансовими ресурсами дотації практично вичерпали себе, про що свідчить зменшення в понад десять разів їх питомої ваги у структурі доходів місцевих бюджетів. Запропоновано заходи щодо послаблення трансфертної залежності місцевої влади і створення умов для свободи реалізації власної бюджетної політики.

Ключові слова: *доходи місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти, дотації.*

Виталий ПИСЬМЕННЫЙ

Дотации в обеспечении финансового потенциала территорий

Проанализировано современное состояние и проблемы функционирования дотаций в доходах местных бюджетов Украины. Теоретически они являются достаточно эффективным методом бюджетного регулирования, позволяющим извлечь фиксированную сумму средств из бюджета высшего уровня для сбалансирования бюджета низшего уровня в случае превышения расходов последнего над его доходами. Установлено, что в Украине из-за коррупции в органах власти, политического лоббизма, неумелого планирования и управления финансовыми ресурсами дотации практически исчерпали себя. Об этом свидетельствует уменьшение более чем в десять раз их доли в структуре доходов местных бюджетов. Предложены мероприятия по ослаблению трансфертной зависимости местной власти и созданию условий для реализации собственной бюджетной политики.

Ключевые слова: *доходы местных бюджетов, межбюджетные трансферты, дотации.*

Vitalii PYSMENNYI

Grants in providing financial potential of territories

Introduction. *Government grants are a very specific instrument in the functioning of local budgets. On the one hand, the high degree of liberalization of their use makes it possible for local authorities to channel financial resources to programmes and measures that, subjectively, are most needed for the economic and social development of territories. On the other hand,*

such liberalization poses a potential threat to the self-sufficiency of local budgets in Ukraine. Even with the formation of an open and civil society, such phenomena as corruption in the authorities, political lobbyism, inefficient planning and management of financial resources are still deeply engrained into the system of intergovernmental transfers.

Purpose. *Analysis of domestic experience of government grants in local budget revenues and justification of proposals to ensure their effectiveness.*

Methods. *In the course of writing the article, several methods were used. Among them were the method of scientific abstraction and analogues, analysis, formal logic and dialectics.*

Results. *It has been established that government grants, as an integral element of intergovernmental transfers in democratically-developed countries, are a fairly effective method of budget regulation. They allow you to remove a fixed amount of funds from a higher-level budget to balance the lower-level budget in case of excessive expenditure over income. It is substantiated that government grants exhausted themselves in Ukraine, as evidenced by a decrease of their share in the structure of local budget revenues by more than ten times. This is due to corruption in the authorities, political lobbying, inefficient planning and management of financial resources. While until 2014 government grants were used almost equally to subventions, today their fiscal role has much lessened.*

Conclusion. *The decrease in government grants in the revenues of local budgets of Ukraine does not in any way suggest a reduction of the transfer dependence of local authorities. In addition, their cancellation is not considered as part of further reform of inter-budgetary relations. The general increase in the amount of financial assistance from the centre indicates a lacking motivation of local authorities to increase their own revenue base, and that paternalism has transformed into a budget “dependency”.*

Keywords: *local budget revenues, intergovernmental transfers, government grants, subventions.*

JEL Classification: H70.

Постановка проблеми. Дотації – доволі специфічний інструмент у функціонуванні місцевих бюджетів. З одного боку, висока ліберальність їх використання дає можливість місцевій владі спрямувати фінансові ресурси на програми й заходи, які, із суб’єктивної точки зору, будуть найбільш затребувані для економічного та соціального розвитку територій. Ця теза розглядається як одна з головних у ст. 9 Європейської хартії місцевого самоврядування, відповідно до якої в міру можливості дотації місцевій владі мають призначати не для фінансування конкретних проектів [1]. До того ж їх надання не має скасовувати або обмежувати свободу цих

органів проводити бюджетну політику в межах власної компетенції.

З іншого боку, така ліберальність становить потенційну загрозу забезпеченню самодостатності місцевих бюджетів України. Зрозуміло, що органи влади на місцях краще розбираються в проблемах своєї територіальної громади, але вплив “людського чинника” на розподіл бюджетних коштів може звести нанівець будь-які спроби забезпечити достатнє фінансування галузей освіти, охорони здоров’я, соціального захисту й соціального забезпечення. Навіть в умовах формування відкритого громадянського суспільства такі явища, як корупція в

органах влади, політичний лобізм, невміле планування й управління фінансовими ресурсами вкорінилися в систему міжбюджетних трансфертів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань трансфертної складової у формуванні доходів місцевих бюджетів приділяли увагу В. Дем'янишин [2], В. Зайчикова [3], О. Кириленко [4], М. Кульчицький [5], Ц. Огонь [6], Ю. Пасічник [7], С. Слухай [8], С. Юрій [9] та інші. У їхніх роботах проаналізовано проблеми надання міжбюджетних трансфертів, окреслено зниження ролі дотацій у забезпеченні фінансового потенціалу територій і акцентовано на необхідності збільшення цільової фінансової підтримки уряду. Але сучасні виклики в системі міжбюджетних відносин потребують їх перегляду з тим, аби не тільки послабити трансфертну залежність місцевої влади, а й створити умови для свободи реалізації власної бюджетної політики.

Метою статті є аналіз вітчизняного досвіду функціонування дотацій у доходах міс-

цевих бюджетів України й обґрунтування пропозицій щодо забезпечення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж 2007–2014 рр. питома вага дотацій у ВВП мала тенденцію до зростання з 3,2% до 4,1%, а найбільший показник був у 2012 р. (рис. 1). Використання дотацій є достатньо ефективним методом бюджетного регулювання, який визначає річну фіксовану суму коштів, спрямовану з бюджету вищого рівня на безповоротній основі для збалансування бюджету нижчого рівня в разі перевищення видатків останнього над його доходами за рік [10, с. 131]. Але парадоксально виглядав стан, за якого впродовж 2015–2016 рр. зменшення питомих ваг дотацій у ВВП не вплинуло на розбалансування місцевих бюджетів та зниження обсягів надання суспільних благ і послуг.

До того ж зменшилася питома вага дотацій у доходах місцевих бюджетів (з 21,8% у 2007 р. до 1,9% у 2016 р.) й офіційних трансфертах (з 47,9% у 2007 р. до 3,5% у 2016 р.). Їх доцільність має зумовлювати-

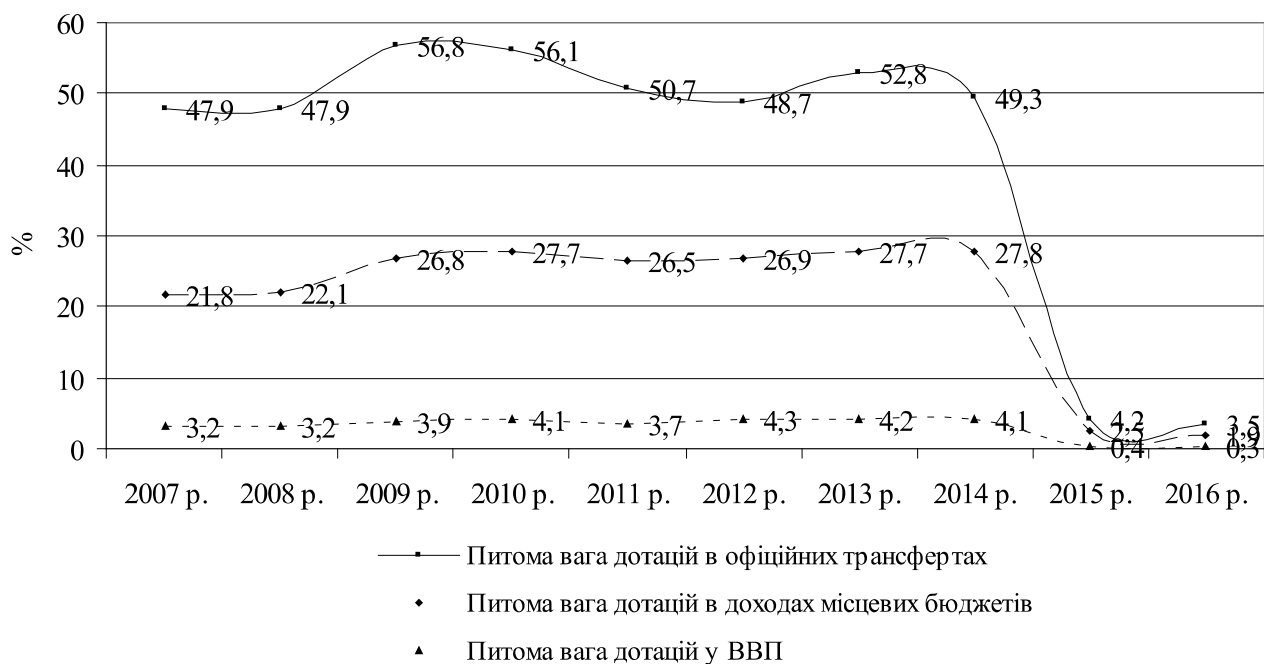

Рис. 1. Питома вага дотацій в офіційних трансфертах, доходах місцевих бюджетів і ВВП України у 2007–2016 рр.*

* Побудовано на основі [11].

ся високою ефективністю використання фінансових ресурсів (якщо в територіальній громаді надаються суспільні блага та послуги з нижчими витратами, обсяги дотацій автоматично зменшуватимуться, як наслідок, місцева влада не матиме жодних стимулів і важелів впливу для розвитку). Щоправда, за весь період українського державотворення цього не вдалося досягнути, причиною чого було лобювання політичних інтересів і законодавчі колізії.

Хоча за останні роки відбулися конструктивні процеси зі зменшення дотацій у доходах місцевих бюджетів, їх повне скасування не розглядається як одна зі складових реформування міжбюджетних відносин. Постійні законодавчі ініціативи не сприяють зниженню трансфертної залежності місцевої влади. Наприклад, до прийняття у 2010 р. нової редакції Бюджетного кодексу України міжбюджетні трансферти включали дотацію вирівнювання, субвенцію, кошти, що передаються до державного бюджету та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів, інші дотації. При цьому під дотацією вирівнювання розумівся міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує [12].

Таке формулювання не повною мірою відображало прагматичний характер цього виду міжбюджетних трансфертів. Дотація вирівнювання мала служити подвійній меті: з одного боку, забезпечувати достатні доходи місцевих бюджетів з урахуванням їх податкоспроможності, а з іншого – здійснювати вирівнювання цієї податкоспроможності [10, с. 131]. Утім стара система вирівнювання не давала змогу залишити більше коштів на місцях, натомість місцева влада сильно залежала від центру в частині прийняття управлінських рішень. Разом з тим, ризик їх недоотримання місцевими бюджетами зумовлював розбалансування та знижував ефективність надання суспільних благ і послуг [13].

Відповідно до ст. 97 старої редакції Бюджетного кодексу України в державному бюджеті передбачалися дотація вирівнювання бюджету Автономної Республіки Крим і обласним бюджетам, окремо дотації бюджетам м. Києва та м. Севастополя, районним бюджетам, бюджетам міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення [12]. Перший вид дотацій визначався як перевищення обсягу видатків, обрахованих із застосуванням нормативів бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів, над прогнозними показниками доходів, другий вид – як перевищення обсягу видатків, обрахованих із застосуванням нормативів бюджетної забезпеченості й коригуючих коефіцієнтів над доходами.

Розподіл обсягу міжбюджетних трансфертів обраховувався формалізованим методом. Причому формула для розрахунку затверджувалася Кабінетом Міністрів України і враховувала такі параметри: нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них; кількість мешканців і кількість споживачів соціальних послуг; індекс відносної податкоспроможності відповідного міста або району; прогнозний показник кошика доходів бюджетів місцевого самоврядування для бюджетів м. Києва та м. Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення; прогноз доходів для районних бюджетів; коефіцієнт вирівнювання.

Упродовж 2007–2010 рр. не тільки державний бюджет був донором для фінансування галузей освіти, охорони здоров'я, соціального захисту й соціального забезпечення на місцях. Ст. 101 Бюджетного кодексу України давала можливість міським (м. Києва й м. Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення) і районним радам передбачати у відповідних бюджетах дотації вирівнювання бюджетам районів у

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ

містах, бюджетам сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань [12]. Вилучення коштів із цих бюджетів не сприймалося позитивно економістами, політиками і суспільством, тим більше, що такий патернізм був виправданий необхідністю забезпечення рівномірного сталого розвитку.

До 2010 р. в структурі дотацій місцевим бюджетам найбільшу питому вагу мали дотації вирівнювання, що надавалися з державного бюджету (табл. 1). Їх абсолютні значення (43640,4 млн грн) становили 98,7% у загальному обсязі дотацій, або майже третю частину доходів місцевих бюджетів. Водночас додаткові дотації спрямовувалися: на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів (538,7 млн грн, або 1,2%); бюджету м. Сла-

вучича на забезпечення утримання його соціальної інфраструктури (10,0 млн грн, або 0,02%); на здійснення повноважень, встановлених Законом України “Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” (34,1 млн грн, або 0,07%).

Упродовж 2011–2014 рр. збільшився не тільки обсяг дотацій місцевим бюджетам, а й зроста їх кількість (табл. 2). Наприклад, у 2011 р. – це додаткова дотація з державного бюджету на забезпечення паливним станцій (відділень) екстреної, швидкої та невідкладної медичної допомоги (100,0 млн грн); на компенсацію втрат доходів унаслідок розміщення Чорноморського флоту Російської Федерації на території м. Севастополя і м. Феодосії, смт Гвардійське (119,4 млн грн); на забезпечення ви-

Таблиця 1

Дотації місцевим бюджетам України за 2007–2010 рр. (млн грн) *

Дотації	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Річний темп приросту (%)		
					2007/2008 рр.	2008/2009 рр.	2009/2010 рр.
Дотації вирівнювання, що одержуються з державного бюджету	18581,5	28810,4	33356,3	43640,4	55,0	15,8	30,8
Додаткова дотація на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів	992,6	784,8	2502,1	538,7	-20,9	218,8	-78,5
Додаткова дотація міському бюджету м. Славутича на забезпечення утримання соціальної інфраструктури	6,0	6,0	10,0	10,0	0	66,7	0
Додаткова дотація на забезпечення видатків на оплату праці працівників бюджетних установ	3684,0	808,0	–	–	-78,1	–	–
Додаткова дотація на здійснення повноважень, встановлених Законом України “Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим”	42,4	30,0	30,0	34,1	-29,2	0	13,7
Додаткова дотація на забезпечення лікування хворих на цукровий діабет	–	–	160,0	–	–	–	–
Усього	23306,4	30439,3	36058,5	44223,2	30,6	18,5	22,6

* Складено на основі [11].

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ

Таблиця 2

Дотації місцевим бюджетам України у 2011–2014 рр. (млн грн) *

Дотації	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Річний темп приросту (%)		
					2011/2012 рр.	2012/2013 рр.	2013/2014 рр.
Дотації вирівнювання з державного бюджету місцевим бюджетам	43629,9	51649,9	55695,4	60480,8	18,4	7,8	8,6
Додаткова дотація на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів	2388,9	4545,7	4972,1	3733,2	90,3	9,4	-24,9
Додаткова дотація міському бюджету м. Славутича на забезпечення утримання соціальної інфраструктури	10,0	10,0	10,0	10,0	0	0	0
Додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок наданих державою податкових пільг зі сплати земельного податку суб'єктам космічної діяльності та суб'єктам літакобудування	125,4	125,1	147,9	148,9	-0,2	18,2	0,7
Додаткова дотація на забезпечення паливним станцій (відділень) екстреної, швидкої та невідкладної медичної допомоги	100,0	–	–	–	–	–	–
Додаткова дотація на здійснення повноважень, встановлених Законом України "Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим"	34,1	34,1	34,1	18,0	0	0	-47,2
Додаткова дотація на компенсацію втрат доходів внаслідок розміщення Чорноморського флоту Російської Федерації на території м. Севастополя, м. Феодосії та смт Гвардійське Сімферопольського району	119,4	119,4	119,4	21,7	0	0	-81,8
Додаткова дотація на забезпечення виплат, пов'язаних із підвищенням рівня оплати праці працівників бюджетної сфери	1585,8	–	–	–	–	–	–
Додаткова дотація на поліпшення умов оплати праці медичних працівників, які надають медичну допомогу хворим на заразну й активну форми туберкульозу	120,0	–	–	–	–	–	–
Додаткова дотація на покращення надання соціальних послуг найуразливішим верствам населення	–	380,9	–	–	–	–	–
Додаткова дотація на підвищення рівня матеріального забезпечення інвалідів I чи II групи внаслідок психічного розладу	–	228,1	241,4	–	–	5,8	–
Додаткова дотація на оплату праці працівників бюджетних установ	–	2492,2	–	–	–	–	–
Додаткова дотація на стимулювання місцевих органів влади за перевиконання річних розрахункових обсягів податку на прибуток підприємств та акцизного податку	–	1037,2	–	–	–	–	–
Додаткова дотація обласному бюджету Донецької обл. на забезпечення функціонування Донецького палацу молоді "Юність"	–	3,6	–	–	–	–	–
Додаткова дотація обласному бюджету Донецької обл. на здійснення видатків, пов'язаних із реалізацією заходів щодо підвищення рівня надання суспільних послуг	–	–	–	21,8	–	–	–
Усього	48113,6	60626,3	61220,4	64434,4	26,0	1,0	5,2

* Складено на основі [11].

плат, пов'язаних із підвищенням рівня оплати праці працівників бюджетної сфери (1585,8 млн грн); на поліпшення умов оплати праці медичних працівників, які надають медичну допомогу хворим на заразну й активну форми туберкульозу (120,0 млн грн).

У 2014 р. в нову редакцію Бюджетного кодексу України було внесено зміни стосовно системи міжбюджетних трансфертів і запроваджено базову дотацію (надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій) і реверсну дотацію (передається до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій) [14]. В умовах бюджетної децентралізації ці зміни покликані збільшити рівень забезпеченості делегованих повноважень, підвищити видаткову автономність місцевих бюджетів і технічно поліпшити ефективність використання бюджетних коштів [15, с. 797].

Зрештою, деякі положення Бюджетного кодексу України стали дійсно затребуваними для системи міжбюджетних відносин. Одне з них стосувалося механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності обласних бюджетів. Таке вирівнювання здійснюється окремо за надходженнями податків на прибуток підприємств і на доходи фізичних осіб з урахуванням таких параметрів: кількість населення; надходження податку на прибуток підприємств за останній звітний період; надходження податку на доходи фізичних осіб за останній звітний період; індекси податкоспроможності обласного бюджету, що визначаються окремо за надходженнями податків на прибуток підприємств і на доходи фізичних осіб.

Під час здійснення вирівнювання враховується значення індексу податкоспроможності обласного бюджету, який є коефіцієнтом, що визначає рівень податкоспроможності такого бюджету, порівнюючи

з аналогічним середнім показником по всіх обласних бюджетах України в розрахунку на одну особу. Якщо значення індексу перебуває в межах 0,9–1,1 – вирівнювання не здійснюється, менше як 0,9 – надається базова дотація відповідному обласному бюджету в обсязі 80% суми, необхідної для досягнення значення індексу забезпеченості відповідного бюджету 0,9, понад 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного обласного бюджету в обсязі 50% суми, що перевищує значення індексу 1,1 [14] (рис. 2).

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності бюджетів міст обласного значення, об'єднаних територіальних громад і районних бюджетів здійснюється з урахуванням таких параметрів: кількість населення; надходження податку на доходи фізичних осіб за останній звітний бюджетний період; індекс податкоспроможності відповідного бюджету. Якщо значення індексу перебуває в межах 0,9–1,1 – вирівнювання не здійснюється, менше як 0,9 – надається базова дотація відповідному бюджету в обсязі 80% суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості відповідного бюджету 0,9, понад 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного бюджету в обсязі 50% суми, що перевищує значення такого індексу 1,1 [14].

Деякі українські фахівці механізм надання трансфертів, що базується на визначенні індексу податкоспроможності, називають більш досконалим, ніж попередній, що ґрунтується на системі балансування доходів і видатків, оскільки при збільшенні обсягу надходження податків і перевищення цього індексу в регіоні залишається 50% від суми перевищення [15, с. 797]. Дійсно, ті територіальні громади, бюджети яких, з огляду на відмінності в географічному розташуванні, природно-кліматичних умовах, демографічній складовій населення тощо, отримували більші доходи, будуть викорис-

Рис. 2. Українська система фінансового вирівнювання територій*

* Побудовано на основі [14].

тані для забезпечення власної діяльності. Фактично цей інструмент надав додатковий стимул для їх розвитку.

Однією з особливостей системи міжбюджетних трансфертів після внесення змін у 2014 р. до Бюджетного кодексу України стало впровадження стабілізаційної дотації з державного бюджету місцевим бюджетам. Вона спрямовується на покриття диспропорцій у бюджетах, які виникли у зв'язку з впровадженням нової моделі взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами. У 2015 р. ця дотація розподілялася у два взаємопов'язані етапи: перший етап – між місцевими бюджетами в таких пропорціях: не менш ніж 20% – для обласних бюджетів і не більш ніж 80% – для бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів та бюджетів об'єднаних територіальних громад; другий етап – між обласними бюджетами [16].

У 2016 р. у розрізі адміністративно-територіальних одиниць найбільше стабілізаційної дотації (91,0 млн грн, або 18,2% в загальному обсязі цього трансферту) формувало бюджет Дніпропетровської обл. при тому, що до бюджету Чернівецької обл. надійшло в понад 20 разів менше (3,9 млн грн, або 0,8%). Розподіл коштів між обласними бюджетами та бюджетами міст обласного значення був визначений необхідністю спрямування видатків на професійно-технічну освіту у відповідь на застосування права вето Президента України до Закону України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансування професійно-технічної освіти”, називаючи “фінансування професійно-технічної освіти надмірним та загрозовим навантаженням на держбюджет” [17].

Утім найбільше значення для місцевих бюджетів у структурі цього виду міжбю-

джетних трансфертів мала базова дотація (табл. 3). Попри зменшення обсягу надходження у 2016 р., порівнюючи з 2015 р., на суму 517,7 млн грн, або 9,8%, вона давала змогу здійснювати горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій. Як уже згадувалося, ця дотація перераховується з державного бюджету місцевим і служить основним інструментом підвищення фіскальної спроможності місцевої влади. Оскільки базова дотація надається місцевим бюджетам із загального фонду державного бюджету, то основними джерелами їх перерахування є загальнодержавні податки, що надходять до загального фонду державного бюджету [18, с. 148].

За результатами аналізу структури надходження дотацій до бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та м. Севастополя за 2007–2016 рр. можна зробити висновки, що цей вид міжбюджетних трансфертів надавався, головню, у Західних регіонах із питомою вагою в загальному обсязі дотацій у Закарпатській обл. – 7,7%, Івано-Франківській обл. – 7,6%, Львівській обл. – 7,4%, Тернопільській обл. –

6,0% та Чернівецькій обл. – 5,9%. При середньому значенні 6,9%, у Центральній Україні вони становили – 3,4%, Північній і Південній – по 3,8%, Східній – 2,4%. Протилежні цифри ми побачили в надходженні деяких податків у розрізі адміністративно-територіальних одиниць.

Що стосується показників надходження дотацій на одну особу в розрізі адміністративно-територіальних одиниць, у 2016 р. їх можна розподілити за такими сумами: понад 400 грн/чол. – Закарпатська та Чернівецька обл.; 300–400 грн/чол. – Волинська, Івано-Франківська, Рівненська й Тернопільська обл.; 200–300 грн/чол. – Вінницька, Житомирська, Херсонська та Хмельницька обл.; 100–200 грн/чол. – Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Черкаська та Чернігівська обл.; менш ніж 100 грн/чол. – Дніпропетровська, Донецька, Київська, Полтавська та Харківська обл. Аналіз двох груп показників не збігся при тому, що в структурі надходження дотацій чітко превалював регіональний аспект.

Таким чином, вивчення питання надання дотацій та їх ролі в забезпеченні фі-

Таблиця 3

Дотації місцевим бюджетам України у 2015–2016 рр. (млн грн) *

Дотації	2015 р.	2016 р.	Річний темп приросту 2015/2016 рр.
Базова дотація	5261,9	4744,2	-9,8
Стабілізаційна дотація	2000,0	2000,0	0
Додаткова дотація з державного бюджету міському бюджету м. Славутича на забезпечення утримання соціальної інфраструктури	10,0	10,0	0
Додаткова дотація з державного бюджету обласному бюджету Дніпропетровської обл. на здійснення видатків, пов'язаних з реалізацією заходів щодо підвищення рівня надання суспільних послуг	5,0	–	–
Додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок наданих державою податкових пільг зі сплати земельного податку суб'єктам космічної діяльності	–	82,4	–
Усього	7276,9	6836,6	-6,1

* Складено на основі [11].

нансового потенціалу територій зумовило

ВИСНОВКИ:

1. Дотації, як невід'ємний елемент міжбюджетних трансфертів, є достатньо ефективним методом бюджетного регулювання, який дає змогу вилучити фіксовану суму коштів із бюджету вищого рівня для збалансування бюджету нижчого рівня в разі перевищення видатків останніх над їх доходами. Щоправда, в Україні роль дотацій значно впала, про що свідчить зменшення в понад десять разів їх питомої ваги дотацій у структурі доходів місцевих бюджетів. Якщо раніше дотації та субвенції розподілялися майже порівну, то сьогодні їх фіскальна роль знівельована.

2. Зменшення обсягу дотацій у доходах місцевих бюджетів аж ніяк не говорить про зниження трансфертної залежності місцевої влади. До того ж їх скасування не розглядається як одна зі складових подальшого реформування міжбюджетних відносин. Загальне збільшення обсягу фінансової допомоги із центру свідчить про зниження мотивації місцевої влади нарощувати власну дохідну базу, а патерналізм трансформувався в бюджетне "утриманство". Навіть стабілізаційну дотацію, яка мала би йти на покриття диспропорцій у місцевих бюджетах у зв'язку з впровадженням нової моделі міжбюджетних відносин, під впливом політичних інтересів спрямовували необґрунтовано рівномірно в розрізі регіонів.

3. Позитивним надбанням нової редакції Бюджетного кодексу України після внесення змін у 2014 р. став розвиток системи фінансового вирівнювання територій. На відміну від системи балансування доходів та видатків, відтепер горизонтальне вирівнювання податкоспроможності обласних і районних бюджетів, бюджетів міст обласного значення й об'єднаних територіальних громад здійснюється з урахуванням кількості населення, надходження податків

на доходи фізичних осіб і прибуток підприємств, індексу податкоспроможності відповідного бюджету. Фактично такий підхід надав додатковий стимул для розвитку територій, підвищивши автономність місцевих бюджетів і поліпшивши ефективність формування бюджетних коштів.

Список використаних джерел

1. *Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.*

2. *Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : моногр. / В.Г. Дем'янишин. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 496 с.*

3. *Зайчикова В.В. Місцеві фінанси України та європейських країн : моногр. / В.В. Зайчикова. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с.*

4. *Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій : моногр. / за ред. О.П. Кириленко. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 376 с.*

5. *Кульчицький М.І. Фінансове територіальне вирівнювання в системі міжбюджетних відносин : моногр. / М.І. Кульчицький, В.О. Заброцька. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. – 335 с.*

6. *Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : моногр. / Ц.Г. Огонь. – К. : КНТЕУ, 2003. – 503 с.*

7. *Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні : моногр. / Ю.В. Пасічник. – Донецьк : ТОВ "Юго-Восток Лтд", 2005. – 642 с.*

8. *Слухай С.В. Міжурядові трансферти: теорія і практика : моногр. / С.В. Слухай. – К. : Аграр Медіа Груп, 2013. – 421 с.*

9. *Розвиток бюджетного процесу в умовах економічних перетворень : моногр. / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина. – К. : Кондор-Видавництво, 2012. – 376 с.*

10. Гнидюк І.В. Бюджетне вирівнювання в умовах децентралізації влади / І.В. Гнидюк, Ю.І. Гороховська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 14. – С. 130–133.

11. Звіти про виконання місцевих бюджетів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

12. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 № 2542-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 37–38. – Ст. 189.

13. Руденко І.В. Система міжбюджетного вирівнювання в умовах бюджетної децентралізації / І.В. Руденко // Ефективна економіка. – 2015. – № 10.

14. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – Ст. 572.

15. Мельник Л.М. Вплив системи міжбюджетних відносин на бюджетний потенціал регіону / Л.М. Мельник, В.Л. Дума // Економіка і суспільство. – 2016. – Вип. 7. – С. 793–799.

16. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання стабілізаційної дотації з державного бюджету місцевим бюджетам” від 16.09.2015 № 727 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/727-2015-%D0%BF>.

17. Витрати на професійно-технічну освіту не на часі – вважає глава держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/1169-ptu>.

18. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк, В.В. Письменний, В.М. Русін. – К. : ТОВ “Підприємство “ВІ ЕН ЕЙ”, 2015. – 396 с.

References

1. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriadvannia [European Charter of local self-government]. Available at : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

2. Demianyshyn, V.H. (2008). Teoretychna kontseptualizatsiia i praktychna realizatsiia biudzhethnoi doktryny Ukrainy [Theoretical conceptualization and practical realization of the budget doctrine of Ukraine]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

3. Zaichykova, V.V. (2007). Mistsevi finansy Ukrainy ta yevropeiskykh krain [Local finances of Ukraine and European countries]. Kyiv: NDFI [in Ukrainian].

4. Kyrylenko, O.P. (Ed.). (2008). Modernizatsiia mistsevykh finansiv Ukrainy v umovakh ekonomichnykh i sotsialnykh transformatsii [Modernization of local finances of Ukraine in conditions of economic and social transformations]. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].

5. Kulchytskyi, M.I. & Zabrotska, V.O. (2015). Finansove terytorialne vyrivniuvannia v systemi mizhbiudzhethnykh vidnosyn [Financial territorial equalization in the system of intergovernmental relations]. Lviv: Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka [in Ukrainian].

6. Ohon, Ts.H. (2003). Dokhody biudzhetu Ukrainy: teoriia ta praktyka [Budget revenues of Ukraine: theory and practice]. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].

7. Pasichnyk, Yu.V. (2005). Biudzhethnyi potentsial ekonomichnoho zrostannia v Ukraini [Budget potential of economic growth in Ukraine]. Donetsk: TOV “Yuho-Vostok Ltd” [in Ukrainian].

8. Slukhai, S.V. (2013). Mizhuriadovi transferty: teoriia i praktyka. [Intergovernmental transfers: theory and practice]. Kyiv: Ahrar Media Hrup [in Ukrainian].

9. Yurii, S.I. & Demianyshyn, V.H. (Ed.). (2012). Rozvytok biudzhethnoho protsesu v umovakh ekonomichnykh peretvoren [Development of budget process in conditions of economic transformations]. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo [in Ukrainian].

10. Hnydiuk, I.V. & Horokhovska, Yu.I. (2016). Biudzhethne vyrivniuvannia v umovakh detsentralizatsii vlady [Budget equalization in conditions of decentralization]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy, 14, 130–133 [in Ukrainian].

11. Zvity pro vykonannia mistsevykh biudzhethiv Ukrainy [Reports of local budgets of Ukraine].

Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

12. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 21.06.2001 [The Budget Code of Ukraine]. (2001, June, 21). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 37–38, 189 [in Ukrainian].

13. Rudenko, I.V. (2015). *Systema mizhbiudzhethoho vyrivniuvannia v umovakh biudzhethnoi detsentralizatsii* [System of intergovernmental equalization in conditions of budget decentralization]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 10 [in Ukrainian].

14. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 [The Budget Code of Ukraine]. (2010, July 8). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 50–51, 572 [in Ukrainian].

15. Melnyk, L.M. & Duma, V.L. *Vplyv systemy mizhbiudzhethnykh vidnosyn na biudzhethnyi potentsial rehionu* [Influence of the system of intergovernmental relations on budget potential of region]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 7, 793–799 [in Ukrainian].

16. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Deiaki pytannia stabilizatsiinoi dotatsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym biudzhetam” vid 16.09.2015* [Some issues of the stabilization dotatsii from the state budget to local budgets]. (2015, September, 16). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/727-2015-%D0%BF>.

17. *Vytraty na profesiino-tekhnicnu osvitu ne na chasi – vvazhaie hlava derzhavy* [The cost of vocational education is not on time – says the head of state]. Available at: <http://ua.racurs.ua/1169-ptu>.

18. Kyrylenko, O.P., Malyniak, B.S., Pysmennyi, V.V. & Rusin, V.M. (2015). *Planuvannia ta upravlinnia finansovymy resursamy terytorialnoi hromady* [Planning and management of financial resources of the territorial community]. Kyiv: TOV “Pidpriemstvo “VI EN EI” [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.11.2017.